

Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî'nin *Vuḳûfû'l-İḫrâ'ân*'ının (*Kitâb mine'l-kurâ'ât*) urvan sayfasıyla ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 15)

narak Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar bu çalışmayı sürdürmüştür. Eserin diğer nüshaları Âtîf Efendi Kütüphanesi ile (nr. 45) Millî Kütüphane'de (nr. 321) ve el-Hizânetü't-Teymûriyye'de (nr. 336) bulunmaktadır. 3. *Keşfû'l-esrâr fi resmi meşâhifi'l-emşâr*. Bir nüshası Kıbrıs'ta II. Mahmud Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (nr. 1557/2) Tayyar Altıkulaç eser üzerinde tahkik çalışması yapmaktadır (diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 727; *el-Fihrisü's-şâmil: Resmü'l-meşâhif*, s. 58-59). 4. *el-İḳdû'l-ferîd fi nazmi't-tecvîd*. Seksen dokuz beyitten meydana gelen risâlenin iki nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 4/2, vr. 16-18; nr. 75, vr. 405-409). İbnü'l-Cezerî bu eseri "İâ be'se bih" (zararı yok) ifadesiyle değerlendirdikten sonra sâkin "mîm" in hükümleri konusunda diğer bazıları gibi Semerkandî'nin de yanıldığını belirtmiş, kendisinin *en-Neşr* adlı eserinde (I, 222) bu meseleyi açıkladığını söylemiştir. 5. *Rûhu'l-mürîd fi şerhi 'İḳdî'l-ferîd fi nazmi't-tecvîd*. İlk sayfasında müellif adı Muhammed b. Muhammed eş-Şerîf es-Semerkandî olarak kaydedilen ve bir önceki eserin şerhi olan risâlenin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (nr. 146) bulunmaktadır (diğer nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân*, I, 137-138). 6. *Aynü't-tertil fi beyâni hürûfi't-tenzil (Kitâb fi'l-kırâ'âti's-seb' el-müsemnâ bi'l-meb-sûtu'l-evsat)*. *Hediyetü'l-ârifîn*'de *el-Meb-sûṭe ve'l-mazbûṭ fi'l-kırâ'âti's-seb'* adıyla zikredilen bu Farsça eserin iki nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 2824; Lala İsmâil, nr. 6). 7. *İḳdû'd-düleri'l-muḫyiyye li'l-kırâ'âti's-se-lâseti'l-merviyye* (Medine Ârif Hikmet Bey Ktp., nr. 41). 8. *İzâhu'l-ḫavâlif fi resmi'l-meşâhif*. 9. *et-Tescîr 'alâ tarihî't-teşcîr fi 'ilmi'l-kurâ'ât* (son iki eser için bk. *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 106).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cezerî. *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 260; a.mlf., *en-Neşr*, I, 222; *Keşfû'z-zunûn*, II, 1152, 1582; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 106; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 727; *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, I, 214, 286; III, 141; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyân*, I/2, s. 436-438; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, maḥṭûṭâtü't-tecvîd* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1986, I, 137-138; *el-Fihrisü's-şâmil: Resmü'l-meşâhif*, Amman 1406/1986, s. 58-59; *Mu'cemü'l-maḥṭûṭâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâṭûli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok] III, 1384; Ahmet Özel, "İbnü'l-Fasîh", *DİA*, XXI, 43.

TAYYAR ALTIKULAÇ

SEMERKANDÎ, Muhammed b. Yemân (محمد بن اليمان السمرقندي)

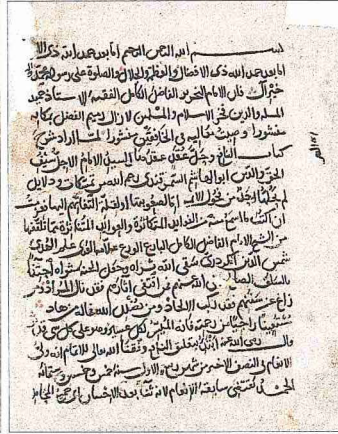
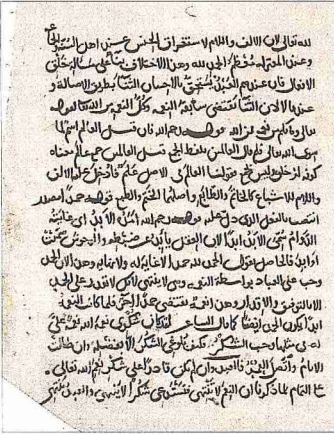
Ebû Bekr Muhammed
b. el-Yemân es-Semerkandî
(ö. 268/881 [?])

Hanefî fakihî ve kelâm âlimi.

Nisbesinden Semerkant şehrinde veya köylerinden birinde doğduğu tahmin edilmektedir. Kureşî, İbn Kutluboğa ve Kefevî tarafından Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö.

333/944) mensup bulunduğu tabakadan biri diye zikredilmiştir. Ancak Ebû'l-Muîn en-Neseî'nin, "Muhtemelen Kerrâmiyye mezhebine ilk reddiye yazandır, çünkü söz konusu mezhep onun döneminde zuhur etmişti" şeklindeki ifadesi (*Tebşüratü'l-edille*, I, 358) ve bu mezhebin kurucusu Muhammed b. Kerrâm'ın 255 (869) yılında vefat etmiş olması dikkate alındığında Semerkandî'nin Mâtürîdî'den önceki nesilden olduğu söylenebilir. Mâtürîdî'nin gençlik döneminde öldüğü anlaşılacakla birlikte ona hocalık yapıp yapmadığı bilinmemektedir. Eğitimi Semerkant'ta aldığı ve hayatını orada geçirdiği tahmin edilmektedir. Neseî, aynı nesilden saydığı Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Eslem el-Ezdî'nin 268'de (881) vefat ettiğini yazmış, ancak Semerkandî'nin ölüm tarihini belirtmemiştir. Kâtib Çelebi onun da bu tarihte öldüğünü kaydetmiş, daha sonra bu tarih Semerkandî'nin vefat tarihi olarak kabul edilmiştir.

Neseî'nin Semerkant kelâmçılarınca es-kilerinden (kudemâ) saydığı Muhammed b. Yemân'ın Semerkant'ta ve genelde Mâverâünnehir ulemâsı arasında oldukça saygın bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda fakih, mütekellim ve muhaddis diye zikredilen Semerkandî'nin başta kelâm olmak üzere fıkıh ve hadis ilimlerinde yetkin bir âlim olduğu söylenebilir. Kerrâmiyye mezhebini eleştirmek için kaleme aldığı eseri görenlerin onun kelâm ilmindeki derinliğini ve usûl'd-dîn'deki bilgisini anlayacağını söyleyen Neseî, Semerkandî'ye *Me'âlimü'd-dîn, el-İ'tişâm* ve *er-Red 'ale'l-Kerrâmiyye* adlı eserleri nisbet etmekte ve kelâm ilmine dair başka teliflerinin de bulunduğunu belirtmektedir (*Tebşüratü'l-edille*, I, 358). Brockelmann ve Sezgin, *Me'âlimü'd-dîn*'in Meşhed'de bir nüshasının olduğunu kaydetmekte (*GAL Suppl.*, I, 342; *GAS*, I, 600), Rudolph ise bu kitapta özellikle fıkıh meselelerinin ele alındığını söylemektedir (*al-Mâtürîdî*, s. 81). Nitekim *Me'âlimü'd-dîn fi fıkhi'l-âmmeh* adını taşıyan eserde Gazzâlî, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, Nevevî ve Beyzâvî gibi Şâfiî mezhebinin muahhar dönem âlimlerine sıkça referanslarda bulunulmasından (meselâ bk. vr. 128^b, 171^a, 172^b, 181^a, 204^a) söz konusu telifin Semerkandî'nin kelâma dair *Me'âlimü'd-dîn*'i değil geç döneme ait bir Şâfiî fıkıh kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Neseî, Semerkandî'nin *er-Red 'ale'l-Kerrâmiyye*'sinden ilk Kerrâmîler'e ait bir görüş de nakleder (*Tebşüratü'l-edille*, I, 164, 358). Yine onun kaydında *el-İ'tişâm*'in ke-

Hamidüddin ed-Darîr'in Semerkandî'ye ait *el-Fıkhü'n-nâfi'* adlı esere yaptığı şerhin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 858)

İlmî ilmini ilgilendirdiği belirtilmekle beraber Kâtib Çelebi'nin ifadesinden (*Keşfü'z-zunûn*, I, 119) eserin hadis ilmine dair olduğu sonucu çıkarılarak bu tesbit esas alınmıştır. Bağdatlı İsmâil Paşa müellife *Kitâbü'l-Envâr* adlı bir eser daha nisbet etmektedir (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 17). Ancak kütüphane kataloglarında bu eserin yazma nüshalarına rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesefî, *Tebşirâtü'l-edille* (Salamé), I, 164, 358; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 400-401; *Me'âlimü'd-din*, Meşhed Ktp., Âsitân-ı Kuds-i Razavî, nr. 2605 (fotokopis için bk. DiA Ktp., nr. 174059), vr. 1^a, 128^b, 171^a, 172^b, 181^a, 204^a, 248^b; İbn Kutluboğa, *Tâcü'l-terâcim fi'tabaakâli'l-Hanefiyye*, Bağdat 1962, s. 68; Mahmûd b. Süleyman el-Kelevî, *Keta'ibü'l-âlimi'l-ahyâr min fuĥahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muĥtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 133^a; *Keşfü'z-zunûn*, I, 119, 839; II, 1726; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 202; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 342; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 17; Sezgin, *GAS*, I, 600; U. Rudolph, *al-Mâturidi und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1997, s. 80-82; I. Abbas, "Abû Bakr Moĥammad b. al-Yamân al-Samarqandî", *EI*, I, 264-265.

 MUHAMMED ARUÇI

**SEMERKANDÎ,
Muhammed b. Yûsuf**

(محمد بن يوسف السمركندي)

Ebû'l-Kâsım Nâsrüddin Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Ali el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkandî (ö. 556/1161)

Hanefî fakihi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Hüseyinî nisbesi bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Hasenî şeklinde zikredilmektedir. Biyografisi hakkında bilgi içeren eserlerde ilim ve ahlâkından övgüyle söz edilmekte, devrinin önde gelen müctehid

âlimlerinden olduğu ve soyu Hz. Hüseyin'e ulaşan bir aileden geldiği belirtilmektedir. Kendisiyle ilgili sınırlı mâlûmattan 535 (1141) yılında hacca gitmek üzere seyahate çıktığı, bir süre Bağdat'ta kaldığı ve 543'te (1149) memleketine döndüğü, ülemâya dil uzattığı ve 556'da (1161) hapis-te öldüğü anlaşılmaktadır. Bir kısım eserlerde "şehid" olarak anılması da bu sebeple olmalıdır. Kâtib Çelebi bazı yerlerde ölüm tarihini 656 (1258) olarak kaydederse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1697, 1921) diğer yerlerde 556 diye vermektedir (*a.g.e.*, I, 565, 571; II, 1813). Müellifin *el-Câmi'u'l-kebir'i* 548 (1153) ve *el-Mülteĥât*'ı 549 (1154) yılında yazmış olması da (*a.g.e.*, I, 571; II, 1813; M. Mutî' el-Hâfız, II, 209-210) 656 (1258) tarihinin yanlış olduğunu göstermektedir. Semerkandî *el-Mülteĥât* adlı eserinde (s. 454) Kadî Mahmûd b. Abdülazîz'den hocası diye söz etmekte olup bu zat meşhur Kâdihan'ın dedesidir. Kureşî, Semerkandî'nin Muhammed b. Ca'fer el-Becelî'den rivayette bulunduğunu söyler (*el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 110).

Eserleri. 1. *el-Fıkhü'n-nâfi'* (*en-Nâfi' fi'l-fürû'*). Hanefî ulemâsı arasında meşhur olan muhtasar bir fıkıh kitabıdır. Hacminin küçüklüğüne rağmen bütün fıkıh konularını kapsaması, Kitap ve Sünnet'ten istidlâllere önem verilmesi ve birçok konuda Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşlerinin karşılaştırılması bakımından önem taşır. Daha sonraki Hanefî literatüründe yapılan atıflar yanında birçok yazmasının günümüze ulaşması, Ebû'l-Berekât en-Nesefî gibi tanınmış bir âlim tarafından şerhedilmesi esere verilen önemin bir göstergesidir. *el-Fıkhü'n-nâfi'*, Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim tarafından doktora tezi olarak neşre hazırlanarak yayımlanmıştır (I-III, Riyad 1421/2000). Eseri İbnü'l-

Fasîh nazma çevirmiş (Kureşî, I, 204), Hamidüddin Ali b. Muhammed ed-Darîr el-Buhârî şerhetmiş (Leknevî, s. 125; yazma nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 858), daha sonra onun isteği üzerine (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1922; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, III, 130) talebesi Ebû'l-Berekât en-Nesefî kitabı önce *el-Müstevfâ* adıyla şerhetmiş, ardından bunu *el-Müştasâ mine'l-Müstevfâ* adıyla ihtisar etmiştir. Bu özet şerhin birçok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1841, 1842; İzmir Millî Ktp., nr. 601, 617; İÜ Ktp., AY, nr. 3085; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2469). Kâtib Çelebi ve Brockelmann *el-Fıkhü'n-nâfi'* üzerine yapılan diğer bazı şerhlerden söz ediyorsa da (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1922; *GAL Suppl.*, I, 655; ayrıca bk. *Hediyetü'l-ârifin*, I, 85) bunların doğruluğu teyit edilememiştir. 2. *el-Câmi'u'l-kebir fi'l-fetâvâ* (*Câmi'u'l-fetâvâ*). Kâtib Çelebi'nin muhter bir kitap olduğunu kaydettiği eserin (*Keşfü'z-zunûn*, I, 565) çeşitli nüshaları mevcuttur (Manisa İl Halk Ktp., nr. 801-804; Dârü'l-kütüb'iz-Zâhiriye, nr. 2558; Melik Suûd Üniversitesi Ktp., Riyad, nr. 1827 M). 3. *el-Mülteĥât fi'l-fetâvâ*. Müellifin bir önceki kitaptan seçmelerle meydana getirdiği eser Hanefî fukahası arasında meşhur olup özellikle İbn Nuceym *el-Baĥrür-r-râ'ik* ve İbn Âbidin *Reddü'l-muĥtâr*'da sıkça atıfta bulunmuştur. Çok sayıda yazma nüshasının günümüze ulaşması da eserin gördüğü rağbetin bir işareti olmalıdır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1000, 1001; Lâleli, nr. 1165; Şehid Ali Paşa, nr. 975; Yenicami, nr. 575). Klasik fıkıh kitaplarının tertibine göre düzenlenen eserde her başlık altında konular bütün halinde ele alınmayıp ihtiyaç duyulan hususlar kısa hüküm cümleleri şeklinde kaydedilmiş, bu arada delillere yer verilmemiş, zaman zaman Hanefî mezhebi imamları ile daha sonraki ülemâya atıflar yapılmıştır. Mahmûd Nassâr ve Seyyid Yûsuf Ahmed'in yaptığı neşir (Beyrut 1420/2000) ilmî bir özellik taşımamaktadır. Kitap Celâüddin Mahmûd b. Hüseyin el-Üsrüşenî tarafından yeniden düzenlenmiş olup yazmaları *Tecnîsü mesâ'ili'l-Mülteĥât* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 596, 598) ve *Terîbü'l-Mülteĥât* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 585) adıyla kaydedilmiştir. Semerkandî'nin kaynaklar da adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Kânûn fi furû'i'l-Hanefiyye*, *Meşâbihu's-sübül fi furû'i'l-Hanefiyye*, *el-Menşûr fi furû'i'l-Hanefiyye*, *el-İĥkâk*, *Fethu'l-galak fi't-tevhîd*, *Ĥalâşü'l-müfti fi'l-fürû'*.